

ششعلیق
اصول و مبانی خط
رسی ان دو سوہ صغوی و معام

روح الہ
اسحاق زادہ

WWW.Ketab.ir

سرشناسه : اسحاق زاده، روح الله، ۱۳۵۸-
عنوان و نام پدیدآور: اصول و مبانی خط نستعلیق
مشخصات نشر: مهر آذین، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری : ۱۰۰ ص.: مصور؛ ۲۲×۲۹ س.م.
شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۹۴۴۶۶-۹-۸
وضعیت فهرست نویسی : فیای مختصر
یادداشت : فهرستویسی کامل این اثر در نشانی: <http://opac.nlai.ir>
قابل دسترسی است
شماره کتابشناسی ملی : ۳۷۸۸۵۶۸

انتشارات مهر آذین

◆ عنوان: اصول و مبانی خط نستعلیق و بررسی آن در شیوه صفوی و معاصر

◆ تالیف: روح‌الله اسحاق‌زاده

◆ ناشر: مهر آذین

◆ طرح جلد و صفحه‌آرایی: روح‌الله اسحاق‌زاده

◆ نوبت چاپ: اول بهار ۱۳۹۴

◆ شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

◆ قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان

تصویر پشت جلد از کتاب میرعمادالحسنی

ISBN: 978-600-94466-9-8

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۴۴۶۶-۹-۸

اصفهان، انتشارات مهر آذین ۳۲۳۳۱۴۱۷-۰۳۱ مرکز پخش: ۳۶۶۲۷۸۱۴-۰۳۱ ۰۹۳۳۲۶۰۱۴۱۴

کلیه حقوق این اثر برای مؤلف محفوظ است.

9 786009 446698

فهرست مطالب

۱	◆ پیشگفتار
۲	◆ مقدمه
۳	◆ ضرورت آگاهی از دانش بصری
۴	◆ اصول و مبانی خط نستعلیق
	◆ نقطه
۵	◇ نقطه
۶	◇ نقش نقطه به لحاظ بصری
۱۰	◇ تک نقطه
۱۹	◇ دو نقطه
۲۶	◇ سه نقطه
۳۵	◆ صعود و نزول
۴۳	◆ ضعف و قوت
۵۳	◆ تختی، صافی و دور
۵۵	◆ تضاد تیره روشنی در نستعلیق
۵۹	◆ اعراب گذاری در نستعلیق
	◆ ارتباطات بصری در نستعلیق
۶۴	◇ ارتباطات بصری عینی
۶۶	◇ ارتباطات بصری ادراکی یا پنهانی
۷۷	◇ ارتباطات بصری نگارشی
۸۱	◆ تعادل
۹۱	◆ چلیپا و سیاه مشق
۹۳	◆ سخن پایانی
۹۴	◆ فهرست منابع و مآخذ

پیشگفتار

فعالیت پژوهشی در هنر خوشنویسی راهی برای رسیدن به شناخت عمیق از دانش و مفاهیم این هنر و افق‌های تازه برای ادامه‌ی راه است.

در زمینه‌ی خط نستعلیق کارهای تحقیقاتی جامع و کافی صورت نگرفته است و موارد بسیار معدودی در مقالات به چشم می‌خورد. بدون انجام پژوهش، امر آموزش این هنر از پویایی و نشاط لازم برخوردار نخواهد بود و دچار سکون و لغزش خواهد شد.

مطالب عنوان شده در این کتاب بر پایه‌ی مطابقت اصول و مبانی هنرهای تجسمی با خوشنویسی خط نستعلیق انجام گرفته است. با توجه به تقسیم‌بندی و تعاریفی که توسط بابا شاه اصفهانی در بیان اجزاء خط عنوان شده (ترکیب، کرسی، نسبت، ضعف، قوت، سطح، دور، صعود مجازی، نزول حقیقی، اصول، صفا و شأن) و مبانی هنرهای تجسمی که زبان مشترک رشته‌های هنرهای تجسمی است، سعی شده نگاه علمی به مبانی خط صورت پذیرد و سپس خط نستعلیق در دو شیوه‌ی معاصر و صفوی بررسی گردد.

در شیوه‌ی صفوی از آثار هنرمند بزرگ میرعمادالحسنی استفاده شده است. نمونه‌هایی هم از آثار استاد غلام‌حسین امیرخانی به‌عنوان هنرمند معاصر برگزیده شده است، به دلیل اینکه: ۱- ایشان از استادان مشهور دوره معاصر محسوب می‌شوند و شاگردان سرشناسی در سطح کشور دنباله‌رو این شیوه هستند. ۲- آثار بسیاری از وی به‌صورت چاپی در دسترس قرار دارد. ۳- جناب آقای دکتر نامور مطلق یکی از نظریه‌پردازهای بزرگ کشور در کتاب درآمدی بر اسطوره‌شناسی، از استاد امیرخانی به‌عنوان هنرمندی که قابلیت جهانی شدن و اسطوره- متن آفرینی دارد، نام برده است.

لازم به ذکر است، سعی شده در مقایسه‌ی تطبیقی خط این دو خوشنویس از آناری استفاده شود که دارای متن و فرم نگارشی یکسانی هستند. پژوهش‌های ارائه شده در این کتاب برداشت‌های ذهنی و شخصی نگارنده است که با نگاهی علمی و ساختاری به خط نستعلیق پرداخته است؛ زیرا ده جزء از دوازده جزء این هنر در رابطه با بخش‌های تحلیلی و علمی می‌باشد و ابتدا باید گذر موفقی از این مرحله داشت تا بتوان به مرحله‌ی صفا و شأن (مرحله یازده و دوازدهم) راه پیدا کرد. نگارنده سعی کرده تا حد توان مطالب را ساده، جامع و قابل فهم ارائه دهد، ولی به دلیل تنوع و گستردگی در دنیای هنر، نمی‌توان این کتاب را خالی از ایراد دانست و قطعاً انتقادات و پیشنهادات صاحب‌نظران می‌تواند در جهت رفع مشکلات احتمالی مفید باشد. امید است محتوای کتاب بتواند ذره‌ای از گنجینه‌ی دانش اصول زیباشناسی خط نستعلیق را به علاقه‌مندان این هنر معرفی کند.

در پایان بر خود لازم می‌دانم از تمام افرادی که در راستای تألیف این کتاب یاری رساندند، قدردانی کنم. از آقای دکتر محمدحسین حلیمی به خاطر تألیف کتاب‌های ارزشمندی که راهگشای بسیار مفیدی در مسیر نگارش این کتاب بوده‌اند، از خانم الهام روحانی اصفهانی دانشجوی ارشد دانشگاه هنر اصفهان و همسرم خانم نسیم سوفسطایی که در امر ویرایش متن همراهی کرده‌اند، صمیمانه سپاسگزاری می‌نمایم.

خط نستعلیق به لحاظ ارتباط تنگاتنگ با ادبیات و همچنین نمود جلوه‌های بصری ویژه، قرن‌ها استمرار پیدا کرده است.

در عصر تیموری خلأ و کمبود فرم نوشتاری خاصی که بتوان متون فارسی را به زیبایی هرچه تمام‌تر نگارش کرد، احساس می‌شد. همچنین خطوطی مانند ریحان، محقق، ثلث، نسخ و... اکثراً مناسب نوشتن متون عربی بوده‌اند. این ضرورت هنرمندان را واداشت در راستای پیدایش خطی که بتواند جواب‌گوی طبع و سلیقه‌ی زیادوستی ایرانیان باشد، سعی و تلاش کنند. به اقتضای این نیاز خط نستعلیق ابداع شد. میرعلی تبریزی در کتب مختلف واضح این خط معرفی شده است. هرچند هنرمندانی قبل از وی در این مسیر کوشش‌هایی انجام داده‌اند، ولی میرعلی تبریزی آن را به حدی ارتقا داد که توانست به‌عنوان یک خط رسمی، دارای اصول و قوانین مشخص مورد اقبال عموم قرار گیرد. از آن موقع به بعد خوشنویسان بسیاری به‌صورت تخصصی در این زمینه تلاش کردند، ولی می‌توان از آثار به‌جا مانده، میرعلی هروی و میرعماد را در صدر بقیه قرار داد. میرعماد با آثار زیبا و بدیع خود، خط نستعلیق را به تکامل و اوج زیبایی رساند.

امروزه خوشنویسی زیرمجموعه‌ی هنرهای تجسمی قرار دارد. از طرفی درس مبانی هنرهای تجسمی در دانشگاه‌های هنری کشورهای مختلف دنیا به‌عنوان پایه و زیربنای تمام رشته‌های تجسمی تدریس می‌شود. در این راستا هنرمندان خوشنویس می‌بایست از اصول و مبانی هنرهای تجسمی آگاهی داشته باشند.

در بیشتر مراکز آموزش خوشنویسی ایران برنامه دقیق، روشمند و منسجمی در رابطه با آموزش اصول و مبانی خط نستعلیق وجود ندارد؛ زیرا تعاریف مبانی موجود در این زمینه به‌صورت علمی نیست و بیشتر جنبه‌ی کشف و شهود دارد. به علت آموزش‌های سنتی و کهنه و غفلت برخی هنرمندان خوشنویس از دانش مبانی هنرهای تجسمی، شناخت دقیق و علمی ارزش‌های گرافیکی حروف و کلمات و همچنین ترکیب‌بندی آن‌ها که یادگار هنرمندان بزرگ پیشین بوده، صورت نگرفته است؛ درحالی‌که با کمی دقت و جست‌وجوی علمی در آثار خوشنویسان بزرگ دوره‌های مختلف، به‌ویژه تیموری و صفوی می‌توان از سابقه چند صدساله اصول زیباشناسی آن‌ها مطلع شد.

بدون تجزیه و تحلیل دقیق، منطقی و علمی در منابع اصیل هنر ایرانی، هیچ هنرمندی نمی‌تواند در مسیر هنری خود به یک روند خلاقانه، جدید و نو دست پیدا کند. نهایتاً ممکن است تلاش وی منجر به یک بازتولید خوب شود.

ضرورت آگاهی از دانش بصری

هنرهای تجسمی به هنرهایی گفته می‌شود که مفاهیم، اندیشه، تفکر و احساس، غالباً از طریق حس بینایی منتقل گردد.

یک اثر هنری می‌تواند به عناصر اولیه تجزیه شود. کیفیت روابط موجود بین عناصر یک اثر هنری در مبحثی بنام اصول و مبانی هنرهای تجسمی تحلیل و بررسی می‌شود و به واسطه‌ی آن می‌توان میزان اعتبار زیباشناسی و موفق بودن یک اثر را به‌خوبی ارزیابی کرد.

دانش مبانی نقش مهمی در کیفیت لذت بردن از دنیای پیرامون دارد. اهمیت سواد بصری در زندگی انسان اگر پیش از سواد خواندن و نوشتن نباشد، کمتر از آن‌هم نیست؛ زیرا انسان قبل از به وجود آمدن نوشته و خط، از طریق مصور کردن ارتباط برقرار می‌کرده است. زبان تصویر برخلاف زبان نگارشی که در کشورهای مختلف دنیا دارای اصول و قواعد مخصوص به خود هستند، به‌عنوان یک زبان عمومی جهانی برای همه‌ی افراد تا حدودی یکسان و قابل فهم است.

انسان‌ها برای ایجاد ارتباط میان خود از دو عامل بسیار مهم کلام و تصویر بهره می‌گیرند. خوشنویسی در عین رساندن پیام در قالب حروف و کلمات، یک اثر تجسمی است و این از ویژگی‌های شاخص این هنر به شمار می‌رود. به عبارت دیگر خط نستعلیق دارای دو زبان کلامی و تجسمی است. در حقیقت ساختار این هنر به گونه‌ای طراحی شده که خوشنویس ماهر قادر است هر متن فارسی را با در نظر گرفتن سهولت خواندن، به یک اثر زیبا و ارزشمند هنری تبدیل کند. لازم به اشاره است که در سیاه‌مشق یا سطر نویسی درهم، جنبه‌ی تجسمی آن غالب می‌باشد. هنرمندان نوگرا مانند حسین زنده رودی، فریبرز پیلارام، محمد اخصایی و ... کاملاً از جنبه تجسمی حروف و کلمات در آثار خود بهره جسته‌اند و حروف تنها در خدمت پیام‌رسانی کلامی نیست بلکه در خدمت ذهن خلاق و مبتکر هنرمند قرار دارد. در واقع برخورد تجسمی با حروف و کلمات خوشنویسی انجام شده است. در این راستا هنرمند خود را محدود به استفاده از یک متن خاص نمی‌کند و انتخاب آزادانه حروف و کلمات، جهت انتقال تفکر و اندیشه، در اختیار خالق اثر است.

هنر خوشنویسی به‌خصوص خط نستعلیق دارای زیبایی‌های ظاهری و پنهانی است. هر کس به‌اندازه‌ی دانش، میزان حساسیت و استعداد خود آن‌ها را درک می‌کند و بهره‌مند می‌گردد. تنها با اکتفا کردن به شکل و نمود ظاهری کلمات (سیاهی خط) و غافل ماندن از جاذبه‌های پنهانی خط نستعلیق، نمی‌توان در جهت شناخت جامع، دقیق و علمی این هنر و نهایتاً خلق یک اثر خوشنویسی ارزشمند قدم برداشت.

امروزه اکثر روش‌های آموزشی این هنر همان شیوه‌های سنتی و سینه به سینه است. همین امر سبب شده در مواقعی زمان آموزش یک هنرجو بسیار طولانی گردد و از مقطع زمانی مشخصی به بعد در یک سطح کیفی، ثابت مانده و یا حتی نزول پیدا کند و از ادامه راه خسته شود؛ بنابراین دانش بصری این توانایی را ایجاد می‌کند که بتوان با تحلیل دقیق آثار ارزشمند اساتید پیشینان، به ارزش و غنای اصول زیباشناسی آن‌ها پی برد و در امر آموزش و همچنین معرفی این هنر به فرهنگ‌های دیگر موفق‌تر عمل کرد.